

Key words: lexical context, background words, connotation, connotative words, words with no direct equivalents in other languages (untranslatables), semantization.

Стаття надійшла до редакції 07. 11. 2012 р.
Прийнято до друку 21. 12. 2012 р.
Рецензент – к. філол. н., доц. Ніколаєнко І. О.

Осташ Л. Р., Осташ Р. І. (Львів)

УДК 811.161.2'32

МОВНИЙ СВІТ ПОЛІСЬКОЇ ДИТИНИ
(на матеріалі повісті Віталія Нечитайла „Хліб від зайця”)

Стаємо свідками виникнення нового напрямку в сучасному мовознавстві – вивчення лексики творів окремих письменників, які, описуючи події, пов’язані з місцями свого дитинства, активно використовують діалектну лексику. Він народжується на стику кількох дисциплін: лексикології, лексикографії, стилістики, діалектології. Перед ведуть учені з Прикарпатського університету та Коломийського інституту при цьому університеті, які запланували і втілюють у життя великий проект – укладання Словника гуцульської лексики, що наявна у творах письменників різних поколінь. Стосується це творів і письменників, які народилися на Гуцульщині, і тих, яких у певні періоди їхнього життя вона зачарувала красою природи, людей, їхніх звичаїв, традицій, історією. Уже створено картотеку цього словника. Принципи його укладання обговорювали на двох конференціях, що відбулися в м. Коломиї Івано-Франківської області у 2008 – 2010 роках. Колектив кафедри української мови Прикарпатського університету розпочав укладання словника [Див. докл. : Грещук 2010а; Грещук 2010б]. Це гарна ідея, варта наслідування.

У зв’язку з пильнішою увагою мовознавців до того багатства, яке надає в їхнє розпорядження сучасна українська література, нашу увагу привернула видана у 2010 р. повість Віталія Нечитайла „Хліб від зайця” [Нечитайло 2010; далі, покликаючись на це джерело, указуємо сторінку в круглих дужках]¹.

¹ **Про автора:** Віталій Васильович Нечитайло – доктор історичних наук, професор Кам’янець-Подільського педагогічного університету. Народився в селі Пилипівка Чуднівського району Житомирської області. Член Національної спілки письменників України. Автор книг: „Зимовий покіс” (1993), „Шовкові віжки” (1993), „Суниця в кропиві” (1994), „Веселий трикутник” (співавтори – В. Кравчук і Р. Болюх) (1995), „Любасні фокуси” (1997), „Золота карета” (2002), „Сонце купається в житі” (2003). Лауреат літературної премії імені Володимира Булаєнка (1966) та Микити Годованця (1993). Упорядником довідника „Письменники Житомирщини” (Кн. I. / авт.-упоряд. Михайло Пасічник, Петро Білоус, Леонід Монастирецький. – Вид. ПП Пасічник М.П., 2010. – 428 с.) при укладанні наступної частини варто б не забути про свого земляка.

У сучасному заклопотаному світі, коли події змінюються, як кольорові скельця в калейдоскопі, і молода людина має нерідко проблеми з власною ідентифікацією: у якому світі я живу, на що в цьому світі я надіюся і якими моральними принципами керуюся, до якого покоління (кризового, післякризового тощо) належу, – ціна цій із душею написаній повісті особлива. Створив її письменник покоління післявоєнного, про дитинство напівголодне, часто обділене батьківською ласкою і батьківським прикладом, бо була війна, і не всі батьки повернулися з неї додому: *Ростик... розглядає... порожні вдовині подвір'я з високою здичавілою травою, яка марно чекає на господарів, бо вони вже в іншому світі траву косять або самі травою стали* (с. 59). Та й матеріально людям надзвичайно важко, і це віддзеркалюється на дітях: *І все оце безгрошеве босе плем'я, картата дитяча збірнота – в запраних, латаних-перелатаних ситцевих, кортових, фланелевих, полотняних сорочечках, у куценьких, фарбованих бузиною штанцях, у вилинялих картузиках, пілотках вітчизняного і германського фасону – прагне лишень одного: будь-що-будь потрапити в клуб* (на сеанс кіно – Авт.) (с. 33). Письменник конструює цікаву фабулу повісті передусім для того, щоб зобразити внутрішній світ маленького героя, Ростика, його духовне визрівання в процесі зіткнення дитячого світу з суворою дійсністю. Дитячий світ – інший, ніж у дорослих. Фантазії, мрійливість, спостережливість, вигадка, органічне сприйняття природи, усього, що його оточує, – ті соки, якими живиться мала істота. Духовне становлення маленького героя відбувається під впливом материнської любові, воно сповнене дитячими сподіваннями. У світ хлопчика вже вривається необхідність розрізняти поняття добра і зла. Це нелегкі роки для формування особистості. Війна все ще нагадує про себе не лише підбитим танком, якого не встигли вивезти, чи покинутим німцями при відступі старим конем, але й реальною небезпекою нерозірваних мін, снарядів та гранат. А дитяча цікавість така безмежна, дорослим за всім не встежити: – *Потім розкажеш! Гайда до Петрика. Туди пішли хлопці. Петриків брат знайшов снаряда німецького, казав, буде розбирати. Побігли, може, пороху дасть. Знаєш, який там порох? До-о-вгий і різнокольоровий! Якщо його з одного кінця підпалити, то літає* (с. 84).

Та й суспільна обстановка тисне не лише на дорослих, а й проникає у дитячий світ мрій, романтичного, поетичного сприйняття навколишньої дійсності – людей, тварин, природи, і змушує тим чи тим способом реагувати на неї та приймати відповідно до свого віку якісь рішення. Однак післявоєнне дитинство нашого маленького героя не можна назвати безрадісним, як це інколи трактують у матеріальній площині: небагате – значить, безрадісне. Воно сповнене цікавості до світу, він усією своєю дитячою душею всмоктує ту любов, яку дають йому дорослі. Письменник змальовує процес пізнання навколишнього світу, людей, їхніх характерів. Він уже має свої поняття про добро і зло (не втопив-таки кошеня, як це сказала зробити тітка Устина). Поміж

прагматичного світу дорослих, яким треба щодня вирішувати насувні питання (як вижити самим, чим нагодувати дітей) виростають діти, не обтяжені злістю, ненавистю. Бачимо, як протягом повісті він дорослішає. Дитяче в його ровесниках усе ж перемагає, і в жорстокому післявоєнному житті виникають трагедії. І тільки щасливий випадок допоміг нашому героєві залишитися живим. Тоді Ростик зрозумів, яка велика ціна обережності. А доля склалася так, що врятоване ним кошени фактично врятувало життя йому.

Уважаємо великим успіхом письменника те, що йому вдалося не лише змалювати післявоєнну дійсність через тодішні реалії, які сучасному молодому читачеві незнайомі (адже, наприклад, хто із сучасних хлопчиків може сказати, що таке жорна, для чого вони? А це була ознака часу). Віталій Нечитайло протягом усієї повісті зумів увесь сюжет, усі події послідовно провести через призму сприйняття малої дитини. Ми дивимося на навколишній світ не з розповіді дорослого письменника, а очима маленького хлопчика, який саме ось так сприймає (і передає нам у словесних коментарях, оцінках чи в думках) зовнішній вигляд, вчинки, дії людей: *брехун клишоногий* (с. 45); поведінку тварин: *Тітка Устина вже на подвір'ї кричить на курку, щоб та не довбала призьбу, як малахольна* (с. 12); *На подвір'ї Лиска* (корова – Авт.) *зачекалася, забентежилася* (с. 15); процеси природи: *За житом блакитніє левада* (с. 19). Думки головного героя безпосередньо пов'язані з тим мовним досвідом, який він одержує від оточення. Це ті слова й вислови, які хлопчик чує щодня, зростає з ними, користується ними для вираження власних емоцій, які він одночасно творчо переосмислює, можливо, творячи якісь слова сам. Адже дитинство – це й пора власного словотворення: – *Ти чого сюди залізла, га? – свариться Ростик на кульбабу. – А де твій кульдід?* (с. 48). Мовлення хлопчика – це мовлення його дитячого і дорослого оточення, його домівки. Як сказав чеський мовознавець Олдржіх Лешка, мова домівки – „це таке знання мови, яким завдячуємо своєму сімейному середовищу; тому наше ставлення до мови домівки таке утеплене; воно нерозривно зв'язане з елементарним досвідом наших перших кроків у життя, в ньому відтворено його образ, який нас постійно супроводжує. Цю основу потім розвиваємо в залежності від того, куди нас доля закинула” [Лешка 1998: XII]. Природне поєднання в повісті говіркових мовних ресурсів із витонченою літературною мовою самого оповідача (письменника) стало одним із важливих чинників успіху повісті. На своєрідну образність мовного стилю письменника звернув увагу рецензент повісті Броніслав Грищук [Грищук 2010]. Ми погоджуємося з його думкою про особливий чар мови повісті Віталія Нечитайла. Тому й хочемо детально розглянути твір саме з погляду мови, звернувши увагу на визначальні риси авторського мовного стилю Віталія Нечитайла.

1. Надзвичайно вдалими мовними знахідками й окрасою повісті є активне вживання вигуків (на зразок *ткі-ткі-ткі*), вигуків

дієслівних (на зразок *шкряб, шкряб*) та усічених дієслівних (на зразок *блись-блись*) форм, які в багатьох випадках є з синтаксичного боку цікавими присудками. Вони економлять опис, унаочнюють процес дії, допомагають змалювати її з погляду дитини, принагідно підкреслюючи поетичність натури героя, його зорове та звукове сприйняття навколишнього світу: *Ось уже дядько й ключа приніс: шкряб, шкряб – і в сінях* (с. 11); *Тепер – бігцем у велику хату. Клац-клац навушники на вуха – нормально, не спізнився: у лівому музика грає і в правому теж музика грає* (с. 11); *А через хвильку звідкілясь здалека-здаєка починають бити, мовби по наковальні, багато молоточків: дзінь-дзінь-ділі-бам! – і шум росте, росте, ніби молотарка робить. Нараз молотарку хтось зупиняє: – Ба-ам!.. Ба-ам!.. Ба-ам!..*(с. 12 – 13); *Ростик сам бачив, як вони (ластівки – Авт.) їх годують. Підлетять до кубельця, гукнуть тоненько: ткі-ткі-ткі, кинуть у роззявлені жовті ротики їдло – і гайда знову* (с. 16); *Лиска (корова – Авт.) без прогайки за пашу взялася: викине язика вперед – сов, сов ним з боку в бік, забере пучок трави, відправить у рот – хрум, хрум, і знову так само* (с. 16); *дід... візьметься за ручку (жорен – Авт.) – і тільки сорочка на спину підскакує, а з-під неї голе тіло – блись-блись!* (с. 19 – 20); *„Агуш!” – лякає він мальків, знаходить плескатою черепочка і – бризь, бризь, бризь!* – пускає рикошетом по воді (с. 30); *Небавом серце хлопчика солодко підстрибує і починає битися у такт заведеному на пробу бахкунцеві: бах-бах, бах-бах* (с. 32); *Далі щось лягнуло, тріснуло, загуркотіло, і заскочені зненацька „субчики”, як груші з дерева, посипалися на сцену: – Гряп! – Гу-гуп! – Ге-ген!* (с. 35).

2. Активне вживання демінутивів (зменшувально-пестливих слів). Автор уживає їх дуже точно, вони допомагають передавати мислення, думки, переживання дитини. Хоча демінутиви є функціонально активними в усіх слов'янських мовах, українська мова особливо багата на них. Уживання демінутивів логічно виправдане: світ сприймається очима хлопчика. Це його дитяче бачення навколишньої дійсності, його мрії, його дитячі болі, роздуми: *а ще вище, над головою, – он як світленько, і зірочок, як маку, дрібно* (с. 10); (про котика) *Він уже й кулешик їсть* (с. 20); *і задер котеняткові хвостика* (с. 21); *пригинає гілочку і зриває ягідку* (с. 21); *виліз на хлівчик* (с. 21); *лошатко* (с. 24); *ніби калини кущик* (с. 26).

3. Прикрашають повість вдало дібрані фразеологізми й узвичаєні вислови, які переважно взято не зі словників, а почерпнуто з розмовного мовлення: *Ая, покажете! Кольки покажете!* – подумав Ростик, *перебігаючи межею город* (с. 22); *Бо кому не охота потішитися над таким же, як і сам, горопахою, – взяти на висміхи, а то і копняка дати* (с. 35); *Так і впав біля нього, грудь при грудь* – ('близько, поруч') (с. 12); *Та й мені клямка була б* ('І я б загинув') (с. 12); – *Вставай!* – гукає над вухом дядько. – *Годі спати, люди ніч розбирають* (с. 17); *дід меле на жорнах, аж гай шумить* (с. 19); *а то Килину миші доїдають* (с. 23); *Як*

не хочеш, то про мене (с. 26) – ('Роби, як хочеш, мені байдуже'); *А кінь стоїть нездвижно, схиливши важку голову, хоч ти на ній кілка теши!* (с. 28); *глибоко – жабі по око!* – передражнює її Ростик (с. 28); *Мальки миттю тікають, а через хвилику – здрастуйте, давно не бачилися!* – знову з'являються. *От збитошники!* (с. 30); і кожному *наче біс ударив у ребро!* – ошаліло вибрикують навздогінці один за одним (с. 32); просидів там доти, доки не почався сеанс, тоді нишком, навкарачки, виліз із схованки і – *шукай голку в сні* (с. 33); хлопчик... *порахувавши носом східці*, гряпнувся на вулицю (с. 35).

4. Зовнішній вигляд, дії, вчинки героїв повісті часто охарактеризовано за допомогою порівнянь: *сухий, наче тріска, а брови на всю твар, як два терновики на косогорі* (с. 20); *як стручечок гороху* (с. 26); *пасемце волосся кучерявиться, наче горохові вусики* (с. 26); *спочатку в дядьковім горлі щось булькає, мовби деркач на болоті сердитися*, затим звідти з силою виривається – ні, не кашель, а майже крик: „Ек-хи” – *так ніби дядько колуном пенька розколов* (с. 8); Ростик... підскочив, *як ошпарене котеня* (с. 34).

5. Переносність, образність; активне вживання різноманітних, оригінальних епітетів: *Як дуже запечеться всередині, навідаєшся і нишком тут поплачеш* – (про людський душевний біль) (с. 12); *Сонце вже попасом на зодва пужална вгору підбилося* – (поступовий схід сонця, а також міра його відстані від лінії горизонту з погляду сільського мешканця) (с. 17); *прямо перед очима вишні червоніють, прихоплені сонцем* (с. 21); *зелепухами обнесе* (= обірве плоди вишень ще зеленими) (с. 22); *яблукастого гриваня, швидшого за вітер* – (про швидкого коня, вимріяного в дитячій поетичній уяві) (с. 24); *вигинисту шию* (с. 24); Ростик *ощасливленим котигорошком скочується з двору* – (безмірна дитяча радість) (с. 32); *захотілося піти у світ і теж не повернутися, загубитися в імлах, пропасти безвісти* – (гіркота дитячої образи) (с. 36); *Обіч дороги верби шелестять – силу з землі насочують* (с. 26). Образність, переносність ужитих слів важко виділяти, бо поетична уява маленького героя, письменника-оповідача й самого читача ніби зливаються воедино, заворожують їхньою природністю, і ти вже пливеш, пливеш на хвилях розповіді й зачудовано дивишся на світ – був буденний, а виявляється, він такий незвичний, казковий. І це диво творять слова: *Зникали* (в уяві хлопчика, який розглядає вечірне небо – Авт.) *білими місячними стежками кораблі, і натомість копитили землю гривасті, баскі коні, мчали у дикій волі, заклично іржали, несли на собі молодих і дужих вершників і його, Ростика; і ніхто не годен був тих вершників ні зупинити, ні догнати, бо хіба можна догнати в полі вітер чи блискавку?* (с. 40).

6. Активне вживання засобів гумору: – *О-о!* – *гості прийшли, – каже дід веселенько. – А в нас якраз свято.*

– *Яке?* – *дивується Ростик.*

– *Луки: ні хліба, ні муки. Зате буде куліш – три дні мели, один їж!* (с. 20).

7. Діалектизми, рідковживані слова й авторські неологізми. Слово в словнику і слово в художньому творі – це, звичайно, різні речі. Ужите в канві твору, в оточенні інших слів, де є контекст, опис ситуації, де воно виконує емоційно-підсилювальну функцію, слово грає всілякими барвами, може передавати безліч відтінків значень, нюансів думки. Письменник, як віртуоз-музикант, за допомогою контекстного вживання слова чи поєднання його з іншими словами грає на струнах нашої душі. Обережно взяти ці слова з мовної тканини твору, помістити у словник є обов'язком лексикографів, але водночас вони розуміють, що слово в реєстрі словника стає самотнім і може не заграє всіма барвами. І все ж такі словники конче необхідні, бо письменники стукають у наші серця і нагадують нам, яка красива наша мова, і що ми інколи самі збіднюємо своє мовлення трафаретами, штампами, суржиковими зворотами, модними словечками-паразитами, почутими з телеекрана, і замість самі бути активними діячами в мові, стаємо примітивними споживачами масового ширвжитку. Однак проблема полягає ще й у тому, що словників мови сучасних письменників небагато. Та й діалектних словників мало. Читаючи повість Віталія Нечитайла, ще раз переконаєшся, що, попри багату й плідну історію української діалектологічної науки, усе ж немало їй ще треба зробити. Наявні діалектні словники стосовно Полісся бідні на деякі шари лексики, подають її дещо однобоко. У них є назви речей, предметів, частково – рис людського характеру, але в них мало представлено лексику, яка б висвітлювала духовний світ людини. Бракує вказівок на переносні й образні значення лексем. Замало дієслів і прислівників. Тому ми й поставили собі за мету репрезентувати читачеві невеликий словничок, у якому діалектна й розмовна лексика, рідкісні слова літературної мови й авторські неологізми слугують своєрідним вікном у світ поліської дитини післявоєнної пори². У тексті повісті вони дуже доречні, точні за значенням і прикрашають твір. Сюди ж принагідно подаємо слова, які нам просто видалися цікавими. Письменник активно використовує їх,

² Подаючи приклади із тлумачного 11-титомного Словника української мови, ми не наводимо наявної інколи ремарки *розмовне*, бо, на нашу думку, вона не завжди правильна. Наприклад, навряд чи ремарка *розм.*, наявна у СУМі при лексемі **гривань** (див. нижче), відповідає дійсності, адже це слово активно вживане у високохудожніх текстах. Тут радше правильною була б ремарка *поетичне*. Як приклад подамо два з них. Один – із талановитого перекладу Миколи Лукаша: „Як проти пут і вудил гордовито Ставма стає норовистий *гривань*, – Він не схилявсь перед сильними світу, Знав тільки владу своїх поривань” [Шіллер Ф. Лірика. Драма : пер. з нім. – Харків : Фоліо, 2004. – С. 27]. Другий – із пісні на слова Леоніда Вернигори: „Ріка на бистрині, мов *коні гривані*. Мій човен, тримайся весел! А ген у даліні димлять полини, Додай мені, доле, весен!” [<http://www.pisni.org.ua/songs/6105797.html>].

хоча деякі читачі, можливо, уже (тим більше вийшовши з дитячого віку) їх призабули і не вживають або користуються ними зрідка³. Отже:

базаровий – (який недавно куплений на базарі) базарний; див. **Базарний** – базарний, базаровий, базарковий [РУС, 16]: *На столі гладущик стоїть – схоже, базаровий, бо новенький і лискучий* (с. 12).

бахкотіти – пор. *ба́хкати* (< *бах* ‘вигук для передачі від удару, пострілу, сильного тріску’ [ЕСУМ I, 152]); *ба́хкати* ‘створювати гучні короткі звуки; з силою стукати, ударяти’ [СЛУМ, 410]: *біля кінобудки вже весело бахкотів* движок (с. 36).

бахкунець – ‘(пересувний двигунець до сільської кіноустановки) движок’ [Авт.]: *Ростик одним вухом її слухає, а друге на вулицю нашорошує, бо ж звідти ось-ось має движок затарахкотіти. Небавом серце хлопчика солодко підстрибує і починає битися у такт заведеному на пробу бахкунцеві: бах-бах, бах-бах* (с. 32).

белебень – ‘підвищене і відкрите місце’ [ЕСУМ I, 165]: *Одягнувшись, вони вийшли на белебень, потім повернули в завулок* (с. 30).

блакитніти – пор. *блакитніти* ‘виднітися, виділятися блакитним кольором’ [СУМ I, 196], **Голубеть** – голубіти, блакитніти [РУС, 287]: *За житом блакитніє левада* (с. 19).

важкуватенько – прислівник з демінутивним суфіксом від *важкувато* ‘дещо важко, з певними труднощами’: – *Го-лу-би... – першою отямилася Марійка і почала важкуватенько читати написані на афіші слова* (с. 31).

вірячитися – ‘широко розкрити очі від здивування і т. ін.’ [СУМ I, 479]: – *Ти що – плачеш? – вірячився він на Ростика* (с. 36).

вісміхи – *взяти на висміхи* ‘покепкувати над кимось’ [Нечитайло]: *Бо кому не охота потішитися над таким же, як і сам, горопахою, – взяти на висміхи, а то і копняка дати* (с. 35).

відпар – ‘негуста пара; випари’ [СУМ I, 616]: *а з води тоненький відпар підіймається* (с. 17).

вінчик – ‘верхній край глиняного посуду, здебільшого відігнутий, потовщений’ [СУМ I, 678]: *На столі гладущик стоїть – схоже, базаровий, бо новенький і лискучий, а до вінчика соломинка причепилася* (с. 12).

воріна – ‘зрубаний тонкий довгий стовбур дерева, який викорисовують для огорожі; жердина’ [Гр. I, 254; СУМ I, 737]: *він ліг собі на траву і почав дивитися між воринами в небо* (с. 40).

³ На прохання авторів статті В.В. Нечитайло ознайомився з першим її варіантом, проставив наголоси в діалектних словах і пояснив значення тих слів, яких немає в діалектних словниках. Його пояснення паспортизовано умовним скороченням: [Нечитайло]. Нагадаємо ще раз, що Віталій Васильович Нечитайло родом із с. Пилипівки Чуднівського району Житомирської області, і вжиті в його повісті діалектні слова віддзеркалюють особливості його рідної говірки.

ворохобитися – ‘ворушитися’ [СУМ I, 742 – 743]: *Меткі рученята нишпорять навкруг, і через мить тепленький клубочок уже ворохобиться в Ростиковій пазусі* (с. 15).

впіритися – ‘втупитися поглядом; дивитися, вирячивши очі’ [Нечитайло]: *–Ц-с-с! – насторожено прошепотіла вона, заступивши Ростикові дорогу, впірилася в нього скляними, неблмними очима і міцно притисла до себе* (с. 22).

вусібіч – ‘на всі боки’ [Авт.]: *Дерево саме цвіте, і від того цвіту вусібіч густо пахне медом, аж у носі лоскоче* (с. 24).

гайнути – ‘швидко побігти, помчати; майнути’ [СУМ II, 17]: *– Ет, – одгетькнув рукою Ростик, але зразу ж передумав та й гайнув услід за Льонею* (с. 36).

галадрига – діал. *галадрига* ‘непосида, вертихвіст’ [ЕСУМ I, 456; Нечитайло; Паламарчук, 24]: *– Ах, ти ж, галадрига! Я тобі зараз покажу дошку! – пригрозив дядько* (с. 22).

гириліця – ‘згряя’ [Нечитайло]; пор. ще *гириліця* ‘юрба, згряя’ [Паламарчук, 25], діал. *гириліця* ‘юрба, юрма’ [Мельничук, 77]: *Біля клубу, як завше, гириліця дітей* (с. 32).

гладущик – діал. *гладущик* ‘гличик для молока’ [ЕСУМ I, 519; Мельничук, 77], *гладущик* ‘гличик’ [СБГ, 71], *гладущик* ‘широкогорлий глек для молока’ [СУМ II, 79]. Пор. ще: „Гладущик... Молочный глиняный кувшин с широким и коротким горлом” [Гр. I, 287]: *На столі гладущик стоїть – схоже, базаровий, бо новенький і лискучий* (с. 12).

глінища (мн.) – *глінище* ‘місце, яма, звідки беруть глину’ [Гр., I, 289; СУМ II, 84]: *А ось і глинища* (с. 16).

голобати – діал. *голобати* ‘колупати’ [ЕСУМ I, 550], *голобати(ся)* ‘колупати(ся)’ [Мельничук, 77]: *Ростик... голобає пальцем землю* (с. 26).

горічерева – ‘догори животом; на спині, на спину’ [СУМ II, 108]: *Ростик не вважається ще раз перепитати дядька, лягає горічерева, накриває ноги куфайкою, що вітерець не лизькав, і замислюється* (с. 11).

горопáха – ‘бідолаха’ [СУМ II, 137]: *Бо кому не охота потішитися над таким же, як і сам, горопáхою, – взяти на висміхи, а то і копняка дати* (с. 35).

гривáнь – ‘кінь з великою гривною’ [Гр. I, 325; СУМ II, 165]. Пор. ще: „Гривáстый – гривá(с)тий, гривáнь, гривáч. Гривáч – гривáнь, гривáч” [РУС, 308]: *Гривáнь тихо ірже, схиляє лискучу, вигинисту шию Ростикові на плече* (с. 24).

грудь: грудь при грудь – поруч, один біля одного [Нечитайло]: *Так і впав біля нього, грудь при грудь* (с. 12).

гряпнутися – ‘гримнутися, грякнутися’ [Авт.]: *хлопчик,... порухавши носом східці, гряпнувся на вулицю* (с. 35).

джиганути – одноразова дія до діал. *джигати* ‘хльостати, бити різками’ [Гр. I, 375; ЕСУМ II, 51], діал. *джигати, джигнути* ‘хвиськати, хвиснути’ [Паламарчук, 25]: *Вовчик довго не хотів іти від нього, та,*

коли він його батогом **джиганув**, побіг і ні разу не озирнувся – нагнівався (с. 7).

довкруж – ‘кругом, довколо’ [Авт.]: Хлопчик переполошено озирється. **Довкруж** – нікого (с. 18).

донгоніти – ‘від хвилювання цокотіти зубами’ [Нечитайло]: „Неправда, не втопиться!” – скрикує Ростик, але голосу свого не чує, бо він у грудях засів, тільки чує, як зуби **донгонять** дрібненько-дрібненько, мовби від холоду (с. 18). З погляду діалектології дуже цінна лексема. Нам не вдалося знайти її в жодному з доступних нам діалектних словників.

дубити – ‘щось вперто і настирливо робити’ [Нечитайло]: дід ... за всю війну жодного разу разом з дітьми й жінками в погребі не ховався – все на печі лежав, і лише коли наші наступали й снарядом з хати півверха знесло, зліз з печі, підняв віко у погребі, подивитися. чи всі живі, й пожалівся: „Ото **дубить!**” (с. 20).

дуплавий – ‘(з дуплом або з дуплами) дуплавий’ [СУМ II, 436]: Ростик лежить на леваді і дивиться на стару **дуплаву** липу, що схилилася над землею так низько, ніби вагається – падати їй донизу, чи постояти ще трохи (с. 24).

дутель – діал. **дутель** ‘порожній горіх’ [Гр. I, 458; ЕСУМ II, 148; Жайворонок, 208]: І знову завмирає насторожена тиша, тільки деколи шеберхне згори сухенька гілочка чи прошепелить з ліщини **дутель** (с. 4). З погляду діалектології дуже цінна лексема, рідко де локалізоване її вживання.

східненько – присл., утворений за допомогою демінутивного суфікса від **східно** [Авт.]: Ще й посміхнулася **східненько**: мовляв, якраз про голубів! (с. 31).

живо – **жівво** 1. (за короткий відрізок часу; швидко) живо [Гр. I, 482; СБГ, 114; СУМ II, 526]. 2. (негайно) живо [СБГ, 114]: **Живо** виганяй корову, а то до полудня з обійстя не виберешся! (с. 15).

забентэжитися – пор. **бентэжитися** ‘хвилюватися тривожитися’ [СУМ I, 157]: На подвір’ї Лиска (корова – Авт.) зачекалася, **забентежилася** (с. 15).

задки – присл. ‘задньою частиною, спиною’ [СУМ III, 108]: З пазухи він кладе його на ганчірку, кінці її зв’язує на вузол і **задки** вилазить з погрібника (с. 15).

закрайки – **закрайок** ‘край чого-небудь’ [СУМ III, 163]: А там, угорі, ... кудись летіли навперегінки попелясто-білі з рожевими **закрайками** хмарки (с. 40). Пор. ще: „**Закрайок**... Край, окраина” [Гр. II, 54].

закушкуватися – ‘ховатися в щось, запинатися чимось’ [Нечитайло]: Ростик з головою **закушкується** в сіно (зі страху – Авт.) (с. 4).

зачекатися – ‘стомитися від довгого чекання’ [СУМ III, 402]: На подвір’ї Лиска (корова – Авт.) **зачекалася**, **забентежилася** (с. 15).

заяскріти – ‘почати яскріти, заблискотіти іскрами’ [СУМ III, 422]: *Та ось сонце глянуло на землю – і все навколо знову заяскріло, засяяло веселими барвами* (с. 21).

збито́шник – діал. *збито́шник* ‘капосник, бешкетник’ [Паламарчук, 26]: *Мальки миттю тікають, а через хвилику – здрастуйте, давно не бачилися! – знову з’являються. От збитошники!* (с. 30).

згірок – ‘невисокий горб’ [Нечитайло; СУМ III, 514]: *А ондечки, на згірку* (с. 16).

зиме́ць – ‘верх солом’яної покрівлі, вивершена частина солом’яного даху’ [Нечитайло]: *А он і дядько: виліз на хлівчик, певно, на зимцеві дірку латає* (с. 21).

знéхотя – присл. ‘без бажання, неохоче’ [СУМ III, 659]: *От ще якась. Звісне діло, що хочу, – думає Ростик, але на те не подає виду... І аж наче знехотя озивається* (с. 26).

імла́ – ‘повітря, густо насичене водяною парою; туман’ [СУМ IV, 19]: *захотілося піти у світ і теж не повернутися, загубитися в імлах* (який красивий поетичний образ! – Авт.), *пропасти безвісти* (с. 36).

ї́дло – діал. *ї́дло* ‘їжа’ [Осташ, 369; Паламарчук, 26; СУМ IV, 59]: *Четверо каченят їдять, аж давляться, ніби ніколи їдла не бачили* (с. 23).

катну́ти – ‘швидко побігти, метнутися’ [Нечитайло]; пор. ще діал. *катну́ти* ‘побігти, метнутися’ [СБГ, 193]: – *Ростику!* – *гукає вслід йому тітка. – Катни-но, дитино, в погрібник, злови котеня. Заки ще мале – втопи його в копанці* (с. 14).

колу́н – ‘важка, з тупим клиноподібним лезом сокира для розколювання колод, дров’ [СУМ IV, 236]: *Дядьків кашель він з жодним іншим не сплутає: спочатку в дядьковім горлі щось булькає, мовби деркач на болоті сердиться, затим звідти з силою виринається – ні, не кашель, а майже крик: „Ек-хи” – так ніби дядько колуном пенька розколов* (с. 8).

ко́панка – ‘невелике водоймище з ґрунтовою водою, викопане для господарських потреб; сажавка’ [СУМ IV, 279]: – *Ростику!* – *гукає вслід йому тітка. – Катни-но, дитино, в погрібник, злови котеня. Заки ще мале – втопи його в копанці* (с. 14).

корто́вий – діал. *корто́ви(й), корто́ви(й)* ‘бавовняний’ [Лисенко, 104]; *корто́вий* (від *корт* ‘бавовняна тканина для верхнього одягу’) [СУМ IV, 301 – 302]: *І все оце безгрошеве босе плем’я, картата дитяча збірнота – в запраних, латаних-перелатаних ситцевих, кортових, фланелевих, полотняних сорочечках,...* – *прагне лишень одного: будь-що-будь потрапити в клуб* (на сеанс кіно – Авт.) (с. 33).

ко́рч – діал. *корч* ‘кущ’ [Лисенко, 104]: *в ту ж хвилину найбільший картопляний кущ заворушився і з-під нього виглянула хитренька мордочка. – Ах, ти халаминдрик! – радіє Ростик, дістає з корча котенятко, гладить його по пухнастій шерсті...* (с. 86).

ко́сінька; ко́ська – пестливі звертання до коня, утворені від вигуку *кось-кось*, який уживають для кликання коней; пор. діал. *ко́ськати*,

косьяти ‘кликати коня, повторюючи вигук *кось-кось*’ [СБГ, 227]; згідно зі словником Бориса Грінченка, лексеми *коська*, *кося* в дитячому мовленні вживані як пестлива назва коня [Гр. II, 292]: *Косінька... коська... ступай... ми тобі травички нарвемо, – жалісливо припрошує його* (коня – Авт.) *Марійка* (с. 28).

коська див. косінька.

кряжістий – ‘(про дерево) високий, грубий, коренистий; розлогий; могутній’ [Авт.]: *Вітерець... зовсім знахабнів – навалився на верхи кряжистих дубів* (с. 3).

кубаха – діал. *кубаха* ‘заглибина біля печі або в стіні за грубою, де переховують сіль, сірники і т. п.’ [Паламарчук, 27]: *Хатню клямку Ростик одразу знаходить, сірники в кубасі теж одразу, тільки тут уже навшпиньки стає, бо малий виріс* (с. 11).

кулешик – ‘пестл. до *куліш*’ [Нечитайло]: *Він* (котик – Авт.) *уже й кулешик їсть* (с. 20).

лазівка – ‘вузкий отвір, через який можна пролізти, пройти куди-небудь’ [СУМ IV, 436 – 437]: *Треба ж, заки квитки не продають, устигнути геть усі лазівки, всі ходи й виходи оглянути* (с. 32 – 33).

ледь-ледь – ‘трохи, небагато’ або ‘зовсім недавно, тільки що’ [Авт.]: *сонце ледь-ледь з-за пагорбів вибилося* (с. 15).

лизькати – перен. ‘доторкуватися або вкривати собою’ [СУМ IV, 484]: *Ростик не зважається ще раз перепитати дядька, лягає горічерева, накриває ноги куфайкою, щоб вітерець не лизькав, і замислюється* (с. 11)

лискучий – ‘який має лиск’ [СУМ IV, 491]: *На столі гладущик стоїть – схоже, базаровий, бо новенький і лискучий* (с. 12).

лучче – діал. *лучче*, присл. ‘краще’ [Гр. II, 383; СБГ, 268]: – *Далось тобі те кіно, лучче б поснав, – з легким докором каже мати* (с. 32).

малахольний / малохольний – лайл., ‘дурнуватий’ [Нечитайло]: *Тітка Устина вже на подвір’ї кричить на курку, щоб та не довбала призьбу, як малахольна* (с. 12). Пор. ще діал. *малахольний*, лайл., ‘дурнуватий’ [Мельничук, 85].

мільга – ‘Мільга, ...и мілька, ... Мелюзга, мелкая рыба’ [Гр. II, 481]; ‘Мальга (мелкая рыба) – мілька, мільга, молявка’ [РУС, 1202], ‘*мн. мальки, собир. мілька, мільга*’ [РУС-онлайн]: *Ростик тим часом присів навпочіпки біля самої води і дивиться на сріблясту мільгу, що ніби в жмурки грається на мілині* (с. 30)

наввіпенки – ‘навшпиньки, наперед когось’ [Нечитайло]: *а під вікнами зібралося стільки дітей, що – хоч ставай наввіпенки – нічого не побачиш* (с. 36).

нагніватися – ‘образитися, розсердитися на кого-небудь з якихось причин’ [СУМ V, 50]: *Вовчик* (молоде вовчєня – Авт.) *довго не хотів іти від нього, та, коли він його батогом джиганув, побіг і ні разу не озирнувся – нагнівався* (с. 7).

навздогінці – ‘вслід за тим, що віддаляється’ [СУМ V, 29]: *придорожні колоски ще молоденькі, голубуваті, біжать черідкою навздогінці, так і норвлять до плеча дотягтися* (с. 19).

напóхвaті – ‘у стані або положенні готовності’ [СУМ V, 29]: *Тільки Лиска (корова – Авт.) ходить туди-сюди та ворона на канаві пантрує, чи немає чогось напóхвaті, щоб укрaсти* (с. 18).

напóтливо – ‘напучливо (на дорогу)’ [Нечитайло]; пор. ще *напóтливо*, присл. до *напóтливий* ‘який містить у собі повчання; повчальний’ [СУМ V, 166]: – *Ну, йди, йди, тільки не барися, – напóтливо мовить мати* (с. 32).

насóчувати – перен. ‘вбирати в себе, всмоктувати’ [Нечитайло]: *Обіч дороги верби шелестять – силу з землі насóчують* (с. 26).

нашорóшувати – *нашорóшувати вóха* ‘напружено, уважно прислухатися’ [СУМ V, 203, 241]: *Ростик одним вухом її слухає, а друге на вулицю нашорóшує, бо ж звідти ось-ось має движок (до кіноустановки – Авт.) затаракотіти* (с. 32).

небáвом – діал. *небáвом* ‘незабаром, скоро’ [СУМ V, 245]: *Небавом серце хлопчика солодко підстрибує і починає битися у такт заведеному на пробу бахкунцеві: бах-бах, бах-бах* (с. 32).

нездвїжно – ‘не рухаючись із місця, непорушно’ [СУМ V, 316]: *А кїнь стоїть нездвїжно* (с. 28).

незмїгно – ‘не мигаючи, не кліпаючи’ [СУМ V, 319]: *Ростик сїдає на сухий корч і незмїгно дивиться на зелену від жабуриння воду* (с. 17).

несмислénний – ‘нерозумний, той, що не доріс до розуму’ [Нечитайло]: *Зваливши на немїчну шкапу вину за всі болі та печалі минулої війни, несмисленні сирїтські уми вдавалися до найнесподіванїших видумок і хитроцїв, аби сильнїше дошкулити коневї* (с. 27).

неє – діал. *неє* ‘ні’ [Мельничук, 87]: – *А йому не буде болїти? – насторожено допитується Ростик, а в самого аж очї побїльшали. – Не буде, неє. Замотаєш його (кошеня – Авт.) в ганчїрку, кинеш у воду – воно собі й утопиться* (с. 15).

нїнащо – ‘без потреби; не потрібно’ [Авт.]: *Теж менї сторож! – картає він себе. – Скоро дядько Антон коней приведе, а я на возї в сїні спатиму. Нащо менї такий сором? Нїнащо!* (с. 3).

обербérюватися – ‘(забруднюватися нечистотами) оброблятися’ [Нечитайло]: *Чи, може, ви боїтеся, що він... тего... оберберюється? Боїтеся, га? Не бїйтеся, він у нас чистенький! – спохватився Ростик і задер котенятковї хвостика. – Бачите?* (с. 20 – 21).

одгétькнути – буквально: ‘відїгнати окриком Геть!’ [Нечитайло], *одгétькнути рукою* – перен. (махнувши рукою, виразити цим небажання щось говорити) відмахнути рукою [Авт.]; пор. ще: ‘Відгétькатися... Избавляться, отдѣлаться от чего’ [Гр. I, 208]: – *Ет, – одгетькнув рукою Ростик, але зразу ж передумав та й гайнув услїд за Льонею* (с. 36).

одѣнки – діал. **одѣньки** (**одѣньок** і **одѣньків**), тільки мн.,... ‘збір взимку кількох жінок в одній хаті для бесід за прядінням або вишиванням’ [Паламарчук, 29]; **одѣнки**, мн., ‘відвідини на цілий день з своєю роботою (звичайно прядінням)’ [Мельничук, 87]; **одѣнки** ‘спільна робота заміжніх жінок (прядіння, вишивання і т. ін.) у зимові дні’ [СУМ V, 624]; пор. ще: „**Одѣнки** и **одѣньки**... Дневное собрание замужних женщин зимою для рукодѣльных работ” [Гр. III, 38]; пор. ще в поезії Василя Стуса: „*То як тобі пенати? Тягнись, як шарий віл. Десь шамотить Хрещатик і кішлиться Поділ. Подзенькують трамваї, автобуси снують, оденки десь справляють, пиячать і жують*” [Стус 1995: 34]; – *Хто тобі казав? – Ніхто – на оденках балакали* (с. 30).

окрімно – „**Окрімно**... Отдѣльно, особо” [Гр. III, 50]; пор. діал. **окрімний** ‘окремиий’ [СУМ V, 680]: *полягали окрімно голяком на теплу травичку* (с. 28).

ондечки – ‘онде’ [СУМ V, 696]; пор. діал. „**Ондечка**... Вон там” [Гр. III, 54]: *А ондечки, на згірку* (с. 16).

ондб – діал. **ондо**, **ондб** ‘онде’ [Лисенко, 54, 144]: *Ростик... промовив крізь сльози: – Самі ви злодій! – і вже зовсім раденько додав: – Дошку на телятнику вкрали? Вкрали! Ондо – біля сушні – прибита* (с. 22).

опалки – мн., ‘спеціальний мішок для кормів та годівлі коней’ [Нечитайло]: – *Дядьку Антоне! – спросоння озивається Ростик і мацає перед собою руками – чи то опалки заворушилися, чи дядько? Ні, таки дядько* (с.10). Пор. ще: **опалка** ‘мішок для годівлі коней (в краї його зашито дві палиці, які прив’язуються до дишла’ [Паламарчук, 29]; **опалка** ‘мішок для годівлі, який чіпляється до дишла перед запряженими кіньми’ [Мельничук, 87].

пантрувати – ‘стежити, слідкувати’ [Паламарчук, 29]; ‘стежити, слідкувати, стерегти, наглядати, доглядати’ [Мельничук, 88]: *Тільки Лиска (корова – Авт.) ходить туди-сюди та ворона на канаві пантрує, чи немає чогось напихваті, щоб украсти* (с. 18).

перегóдом – ‘через деякий час’ [СУМ VI, 153]: *А ще перегóдом подумки їде він верхи, високий і дужий* (с. 26).

пізнібр – ‘той, хто завжди запізнюється’ [Нечитайло]: *Над хурою, ледве не задівши Ростикову голову, продзижчав джміль. От ще пізнюр, скоренько лети додому, заки двері не зачинили!* (с. 3).

піхóтою – ‘пішки’ [Нечитайло]: *дуже йому цікаво було побачити того чоловіка, що з дядьком балакав, який він – великий чи малий, на коні чи піхотою?* (с. 8). Пор. ще діал. (холмське) **пихотóю** ‘пішки’ [Осташ, 373], діал. (наддністрянське) **на піхóту** ‘пішки’ [Ост].

поворóзка – ‘мотузка для прив’язування воріт до стовпа’ [Нечитайло]: *Все правильно: ось і стара груша стоїть, і ворота з мотузкою поворозкою* (с. 23).

погрібнік – ‘хлівчик над погребом’ [Нечитайло]: *І хата, і хлівчик, і погрібник уже давно заснули* (с. 11). Пор. ще: **погрібнік** ‘надбудова над

погребом; передня частина погребя; вхід до погребя' [СУМ VI: 724]; діал. **погрібнік** 'дашок (переважно солом'яний) над погребом' [Паламарчук, 30].

пойняти – 'зрозуміти' [Нечитайло]: *Ростик оторопіло дивиться на діда: спробуй пойми його – тільки що казав, нехай собі живе, а це вже – втопи* (с. 21).

помёрхнути – 'утратити блиск, свіжість; поблякнути' [СУМ VII, 117]: *Розгарячіле сонце ввійшло у хмарку, і дорога враз повужчала, померхла, наче її попелом посипали* (с. 21).

пофóркувати – 'форкати час від часу' [СУМ VII, 442]: *На прибережному моріжку закам'яніло чипить худобина, ... зрідка пофоркує: пил здуває* (с. 27).

придолинок – 'місцина перед долиною' [Нечитайло]: *в придолинку підбитий німецький танк чорніє – це не встигли вивезти* (с. 16).

припік – 'припічок' [СУМ VII, 708]. Пор. **припек, -а**. Припічок [Лисенко: 174]: *а він, Ростик, сидить собі на припіку і дивиться на всіх* (с. 5).

прицьвóхкувати – 'цвóхкати час від часу' [Авт.]: *Лиска йде собі, не поспішає, Ростик іде собі, не поспішає, батогом прицьвохкує* (с. 16).

прога́йка – **без прогайки** 'без запізнення' [Нечитайло]; 'негайно' [Авт.]: *Лиска (корова –Авт.) без прогайки за пащу взялася* (с. 16).

прóйма – 'отвір різної форми і різного призначення у спорудах (для вікон, дверей і т. ін.)' [СУМ VIII, 191]: *у проймі дверей стояв із цигаркою в зубах його хрещений батько* (с. 37).

простінок – 'частина стіни між прорізами вікон, дверей' [СУМ VIII, 298]: *А ген у простінку, в дубовій рамі, карточка висить* (с. 12).

проча́хнутий – 'не до кінця відкритий' [Нечитайло]: *Вигнувши шию, він довго вдвляється крізь прочахнуті сінешні двері* (с. 19).

пруг – 'лінія горизонту, обрій' [СУМ VIII, 358]: *Сонце ще стоїть на вечірньому пругі* (с. 3).

рижува́тенький – утворене за допомогою демінутивного суфікса пестл. до **рижува́тий** 'з рижим відтінком, трохи рижий' [СУМ VIII, 532]: *На мордочці (у вовченяти – Авт.) – шерсть сірувато-чорна, а за вухами – рижуватенька* (с. 7).

ри́цькати – 'шукати щось, риючи попасом легенько землю' [Нечитайло]: *попід канавами поросята рицькають – харч шукають* (с. 26). Пор. ще діал. наддністрянське **ри́цькати** '(про свиню) шукати чого-небудь, риючи рилом у землі' [Ост].

розпа́дистий – 'гіллястий' [Нечитайло]: *Ростик відійшов од вікон..., прислухаючись... до високих розпадистих лип, що таємниче мерехтіли у місячному сяйві, перемовляючись, либонь, із самим небом* (с. 37).

рубéль – 'довга жердина, яку кладуть зверху на віз із сіном, снопами й притягують за кінці вірвовкою так, щоб, придавивши,

утримати вантаж' [СУМ VIII, 892]: *А тепер: зняти з хури рубля, випрягти коней – і все* (с. 11).

скік – *скік, скіку* 'стрибок' [СУМ IX, 268]: – *Знаю, – кивнула Марійка і у два скоки опинилася на коневі* (с. 28).

скрипливий – 'скрипучий' [СУМ IX, 320 – 321]: *Ростик... відкриває скрипливі ворота і слідом за Лискою виходить на вулицю* (с. 15).

спасібкати – 'говорити спасибі, дякувати' [Нечитайло]: *Ростик стрибає з кузова (автомобіля – Авт.) на дорогу, спасібкає і прямує додому* (с. 84).

сплакуватися – 'лити багато сліз; змучуватися від плачу' [Авт.]: *Але дядько не віддавав (фотографію – Авт.), не хотів, щоб мати сплакувалася* (с. 12).

судна – 'годна, здатна' [Нечитайло]: *мати... уважно розглядає блузку, мне її в пальцях і вже зовсім спокійно зауважує: – Куди вона судна!* (с. 54).

сушня – 'приміщення (може бути з дашком) для сушіння слив, грушок, яблук та ін.' [Нечитайло]: *Ростик... промовив крізь сльози: – Самі ви злодій! – і вже зовсім раденько додав: – Дошку на телятнику вкрали? Вкрали! Ондю – біля сушні – прибита* (с. 22). Пор. ще діал. **сушня** 'приміщення для сушки зерна' [Лисенко, 208].

сховок – 'потаємне місце, де що-небудь ховають, зберігають; схов; потайник' [СУМ IX, 892]: *Ростик легенько цвігкає батіжком, який взяв зі сховку* (с. 15).

твар – діал. **твар** 'обличчя' [Лисенко, 211; Осташ, 375]: *дід...: сухий, наче тріска, а брови на всю твар, як два терновики на косогорі* (с. 20).

терновік 'кущ терену' [Нечитайло]: *дід...: сухий, наче тріска, а брови на всю твар, як два терновики на косогорі* (с. 20).

тицькати – '(різко торкатися кого-, чого-небудь чимсь) тицькати' [Нечитайло; СУМ X, 133]: – *А що це у тебе тут настовбурчилося? – питає дід і тицькає пальцем у Ростикову пазуху* (с. 20).

тільки-тільки – 'зовсім недавно, щойно' [СУМ X, 139]: *пташки тільки-тільки проснулися* (с. 15).

урв'яти – перен. 'припинити' [Нечитайло]; пор. ще: **урв'яти** 'різко припинити що-небудь (дію, процес і т. ін.)' [СУМ X, 475]: *Гіркі Ростикові думки зненацька урвав Льоня – хлопчик, що жив через дві садиби від нього* (с. 36).

халаміндрик – 'збитошливий хлопчик' [Нечитайло]: *Ах, ти халаміндрик! – радіє Ростик, дістає з корча котенятко, гладить його по пухнастій шерсті...* (с. 86).

хвилька – зменш.-пестл. до **хвіля** 'короткий відрізок часу, мить' [Авт.]: *А через хвильку звідкілясь здалека-здалека починають бити, мовби по наковальні, багато молоточків: дзінь-дзінь-ділі-бам!* (с. 12).

хвицну́ти – діал. **хвицáти(ся)** ‘брикати(ся), бити(ся) задніми ногами’ [Паламарчук, 33]: *ніхто не пам’ятав жодного випадку, коли б він хвицнув або вкусив когось із них* (с. 27).

ху́ра – ‘великий віз; підвода’ [СУМ X, 173]: *хуру качнуло ліворуч, потім – праворуч* (с. 10).

цві́гкати – пор. діал **цві́гати** ‘стьобати, шмагати батою, різкою і т. ін.’ [СУМ XI, 184 – 185]: *Ростик легенько цвігкає батіжком, який взяв зі сховку* (с. 15).

чипі́ти – діал. **чипі́ти** ‘(непорушно сидіти або стояти на одному місці) чапіти’ [СУМ XI, 267, 328]; пор. ще діал. (наддністрянське) **чипі́ти** ‘непорушно сидіти або стояти на одному місці протягом тривалого часу’ [Ост.]: *На прибережному моріжку закам’яніло чипить худобина, ... зрідка пофоркує: пил здуває* (с. 27).

чиргі́кати – ‘видавати звуки тертя жорнового каменя об зерно’ [Авт.]: *Йому вчулося, ніби в сінях жорна чиргикають* (с. 19). Пор. ще діал. **чиргі́кати** ‘(про млин) повільно молоти’ [Паламарчук, 34].

шебе́рхнути – ‘злегка зашарудіти, зашелестіти’ [СУМ XI, 434]: *І знову завмирає насторожена тиша, тільки деколи шеберхне згори сухенька гілочка* (с. 4).

шмалькі́й: – діал. **шмалькі́й**, перен. ‘пекучий, різкий; дошкульний’ [Нечитайло]: *аби сильніше дошкулити коневі: ... обзивали шмалькими сороміцькими словами* (с. 27).

шорохкі́й – ‘який стосується легенького вітерця, що створює шум’ [Нечитайло]: *по житю шорохкі тіні бігають: вітерець народжується* (с. 16).

юхто́ритися – ‘прилюдно, показово прикрашати себе; метушливо, радісно прибиратися’ [Нечитайло]: *Мати уже біля печі юхториться, помолоділа, в празниковій хустці, і все говорить, говорить, ніби боїться, що батько знову на фронт піде* (с. 4).

яблука́стий – ‘(про масть коней: з круглими темними плямами на шерсті) у яблуках’ [Нечитайло]: *По якомусь часі, заплющивши очі, хлопчик бачить перед собою яблукастого гриваня, швидшого за вітер і навіть за вороного жеребця, якого інколи на колгоспне дворіще виводять* (с. 24).

ясенчу́к – ‘молоденький ясен’ [Нечитайло]: *Одягнувшись, вони вийшли на белебень, потім повернули в завулок, зарослий бузиною, молоденькими ясенчуками і глухою кропивою* (с. 30).

Отже, сучасні українські письменники своїми творами значною мірою допомагають мовознавцям відійти від шаблонних застарілих поглядів на діалектну лексику як відокремлену від літературної мови ділянку, на взаємостосунки літературної мови й діалектного мовлення як чогось вищого (літературна мова) і чогось нижчого (діалектне мовлення). Говіркове мовлення часто вплітається в тканину твору не лише в мовленні героїв, але й допомагає передавати їхні думки, внутрішній світ, їхні погляди. Образи стають реальніші, переконливіші, максимально

наближені до душі й почуттів читача. У горнилі людської думки всі слова переплавляються в єдине ціле й під пером майстра стають непідробною цінністю, чистим золотом.

Умовні скорочення

Авт. – (у круглих дужках) примітка авторів статті; **діал.** – діалектне; **зменш.-пестл.** – зменшено-пестливе; **мн.** – множина; **перен.** – переносне (значення); **пор.** – порівняйте; **присл.** – прислівник.

Джерела та їхні умовні скорочення

Авт. – (у квадратних дужках) пояснення значень, виконані авторами статті на ґрунті близькоспоріднених однокоренових слів і з урахуванням контексту; **Гр.** – Словарь української мови / збір. ред. журн. „Киевская старина”, упоряд. з дод. власного матеріалу Борис Грінченко : у 4 т. – К., 1907 – 1909. – Т. 1 – 4; **ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови / за ред. О. С. Мельничука : у 7 т. – Т. 4. – К. : Наук. думка, 2003. – 656 с.; **Жайворонок** – Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В.В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.; **Лисенко** – Лисенко П.С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко ; відп. ред. Т. К. Черторизька. – К. : Наук. думка, 1974. – 261 с.; **Мельничук** – Мельничук О. С. Словник специфічної лексики говірки села Писарівки (Кодимського району Одеської області) / О. С. Мельничук // Лексикографічний бюлетень Ін-ту мовознавства АН УРСР. – Вип. 2. – К., 1952. – С. 67 – 98; Нечитайло – Пояснення значень слів, які зробив В. В. Нечитайло, прочитавши перший варіант статті, у листі до авторів статті; **Ост** – Осташ Л. Р., Осташ Р. І. Словник говірки с. Стриганці Тисменицького району Івано-Франківської області // У друці; **Осташ** – Осташ Н.Л. Словник діалектної лексики переселенців із Холмщини / Надія Осташ // Діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича ; відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2004. – С. 355 – 378; **Паламарчук** – Паламарчук Л.С. Словник специфічної лексики говірки села Мусіївки (Вчорайшенського району, Житомирської області) / Л. С. Паламарчук // Лексикографічний бюлетень Ін-ту мовознавства АН УРСР /АН УРСР ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Вип. VI. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – С. 22 – 35; **РУС** – Російсько-український словник / Українська Академія Наук ; Комісія для складання словника української живої мови ; ред. В. М. Ганцов, Г. К. Голоскевич, М. М. Грінченкова ; гол. ред. А. Е. Кримський. – К. : Червоний шлях, 1924. [Електронна версія Російсько-українського словника. А – П / підгот. Олександр Телемко. – К., 2007]; **РУС-онлайн** – Русско-украинский онлайн словарь // http://o-db.com/ru/dictionary/russian_ukrainian; **СБГ** – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.; **СЛУМ** – Словник української мови : у 20 т. – Т. 1. – К. :

Наук. думка, 2010. – 912 с.; СУМ – Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1 – 11.

Література

Грещук 2010а – Грещук В. Південно-західні діалекти в українській художній прозі. Нарис / Василь Грещук, Валентина Грещук. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту імені Василя Стефаника, 2010. – 309 с.; **Грещук 2010б** – Грещук В. Лексична картотека словника „Гуцульська діалектна лексика в українській художній мові”: принципи формування // Вісн. Прикарпат. нац. ун-ту імені Василя Стефаника. Філологія. – Вип. XXV – XXVI. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту імені Василя Стефаника, 2010. – С. 42 – 45; **Гришук 2010** – Гришук Б. Дежавю, або Подих старої упряжі: рец. на: Віталій Нечитайло. Хліб від зайця. Повість. – Городок : Бедрихів Край”, 2010. – 88 с. / Броніслав Гришук // Літ. Україна. – 2010. – 24 червня. – С. 3; **Лешка 1998** – Лешка О. Як виникла ця книжка, до кого вона звертається і чого цією книжкою ми хочемо добитися / Олдржіх Лешка // Розповіді з Підкарпаття. Українські говірки східної Словаччини / The Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S. Inc. ; Slovanský ústav AV ČR ; Ін-т укр. мови АН України [Олдржіх Лешка, Ружена Шішкова, Микола Мушинка]. – New York ; Praha ; К. : Euroslavica, 1998; **Нечитайло 2010** – Нечитайло В. Хліб від зайця / Віталій Нечитайло. – Городок : Бедрихів Край, 2010. – 88 с.; **Стус 1995** – Стус В. Твори : 4 т., 6 кн. / Василь Стус. – Т. 2. – Л. : Просвіта, 1995.

Осташ Л. Р., Осташ Р. І. Мовний світ поліської дитини (на матеріалі повісті Віталія Нечитайла „Хліб від зайця”)

У статті розглянуто риси авторського мовного стилю Віталія Нечитайла. Звернено увагу на характерні для письменника мовні та стилістичні засоби: вигуківі, вигуківі-дієслівні та усічені дієслівні форми; демінутиви, які допомагають передавати думки й почуття дитини; почерпнуті з розмовного мовлення фразеологізми; використання порівнянь для характеристики зовнішнього вигляду й учинків персонажів повісті; переносність, образність, активне вживання оригінальних епітетів, засобів гумору. Подано словник діалектної й розмовної лексики, уживаної в повісті, рідкісних слів літературної мови й авторських неологізмів.

Ключові слова: Віталій Нечитайло, діалектизм, демінутив, фразеологізм, авторський неологізм, переносність, образність.

Осташ Л. Р., Осташ Р. И. Языковой мир полесского ребенка (на материале повести Виталия Нечитайло „Хлеб от зайца”)

В статье рассмотрены черты авторского языкового стиля Виталия Нечитайло. Обращено внимание на характерные для писателя языковые и стилистические средства: междометные, междометно-глагольные и

усеченные глагольные формы; деминутивы, помогающие передавать мысли и чувства ребенка; почерпнутые из разговорной речи фразеологизмы; использование сравнений для характеристики внешнего вида и поступков персонажей повести; переносность, образность, активное употребление оригинальных эпитетов, средств юмора. Представлен словарь диалектной и разговорной лексики, употребляемой в повести, редких слов литературного языка и авторских неологизмы.

Ключевые слова: Виталий Нечитайло, диалектизм, деминутив, фразеологизм, авторский неологизм, переносность, образность.

Ostash L. R., Ostash R. I. Language World of Polissian Child (Based on Material of the Story by Vitaliy Nechytskyi „Bread from Rabbit”)

Features of author's language style of Vitaliy Nechytskyi have been considered in the article. Attention has been paid to author's language and stylistic means: interjectional, interjectional and verbal and contracted verbs forms; diminutives that help to render thoughts and feelings of the child; phraseological units derived from conversational speech; use of similes for an accurate description of appearance and actions of characters in the story; allegory, imagery, active use of various, original epithets, frequent use of humour means. The article also contains vocabulary where dialectal and conversational lexis, uncommon words of language and author's neologisms have been analysed.

Key words: Vitaliy Nechytskyi, dialecticism, diminutive, phraseological unit, author's neologism, allegory, imagery.

Стаття надійшла до редакції 18. 11. 2012 р.

Прийнято до друку 21. 12. 2012 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Леснова В. В.

І. Л. Покровська (Київ)

УДК 81'373:398.6=512.161

**ЕВОЛЮЦІЯ ЗНАЧЕНЬ СУФІЙСЬКИХ ЛЕКСЕМ
ДЕРВІШ ТА ТЕККЕ В ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ**

Суфійська доктрина турків, відображена значною мірою у творчості поетів та письменників османської доби, є специфічним явищем турецької національної культури. Суфізм, будучи способом життя значної кількості населення Анатолії в епоху середньовіччя, наклав свій відбиток і на мову самих турків. Наразі укладено цілу низку словників, які відбивають реалії суфійського життя, частина з яких є маловідомою для пересічних представників сучасної Туреччини. Проте значення багатьох таких суфізмів розширилося та трансформувалося, набуло вторинних номінацій у лексичній системі турецької мови.